

3 нашого життя.

Пам'яті О. Потебі.—Великий учений і велика людина.—Добрий порадник.—Мова з погляду Потебі.—Слово думки.—Картинка з життя.—Філософсько-життєвий історичний.—Діалектознавство.—Девіанціоналізм і чужа мова.—Зразок ученої роботи.

Коли вже довелося мені заговорити про наукову роботу на Україні і бажав їй стосуку до всіх українських громадянства, то не хочу тут поминути однієї постаті в нашій науці, що може бути найкращим зразком ученої, як повинні жерти науки ставитись до життя, щоб вимагати і з свого боку цікавості од громадянства. Зовсім недавно, п'ять днями, поспітмо мязули 20-ті роковини смерті Олександра Потебі, справжнього вченого, що дуже багато зробив у своїй спеціальності і має й досі велику славу в науковому світі. «Довго да вкраїнських учених»,—наше, напр., проф. Сумцов,—Потебіа йгме за такого товариша, що вже добре порадує дати, і довго ще вчені любля, користуючись з його коштовних праць і шануючи його пам'яті, уважатимуть його за рідного брата і доброго порадника». Але великий знавець своєї спеціальности, Потебіа був завжди широкою й великою людиною, щоб загорнутися з головою в спеціальну роботу й по-наше не бачити нічого, що в житті робиться. Навпаки, саму свою спеціальність він зумів одлати на службу живому життю, і цим не тільки не понижив, а ще вважав в інших науковій вартості своїх праць, але, навпаки, надав їм величезного громадського інтересу. Згадане поддвання строгої науковості а живим життямось інтересамі склалось на таку характерну комбінацію, що Потебіа не самим ученим повинен бути цікавим та дорогим, а й кожен із свесних людей. Не сами лігнвства чи етнорграфіа знаходили собі в творч. Потебіа «дубру пораду», а й кожен профан зможе напистися живу цюль волі з тієї країниці знавця, аби хотів тільки прилати до неї змагальні устами. Людина глибокої філософської осклади та великого свитетського розуму, Потебіа органічно не міг заспокоїтись на самій спеціальній стороні своєї науки; невловий дих дух людини і громадянства завжди виявлявся в йому, щоб міг він

задовольнитись мертвими формулами, а не шукати їм місця в живому житті, одухотворяючи їх широким людським бажанням діяти правди за залушних справач. І наукові трактати Потебіи товни таких захоплюючих стріснів, од яких одрадитись не можете, скоро натрапите на таке питання, що самого автора захоплюють до глибини душі.

Потебіа був, як знаємо, лігнвством і таким захоплюючим питанням було для його питання про закони людської мови. І поглядає, як глибоко і разом як delikatно а життєвого боку ставив і розв'язував він це питання! Мова для його не просто збирання мертвих знаків, над якими філолог робить свої операції,—ні, це живий організм, до якого торкатись треба над обережно, люблячио гукую.

І які глибокі і разом життєво цікаві питання робить Потебіа, орудуючи давнями своєї, звалоюся б, абстрактною і од життя далекою спеціальністю! Виходячи з самих основ природної людської мови, зумів він діяти до таких питань, що повинні цікавити і хвилювати кожну людину, одичкою як вченого, чи профана, коли вона оберегла людське серце в грудях та людської потугавня. З тих питань він знаєв тепер тільки на одному—як девіанціоналізації та значенні рідної мови в школі,—справив, які до слухного часу не перекотили бути сезонами для кожного українця.

Для Потебіи мова—то насамперед спосіб для витворення думки: «якби коному тільки спосіб служать обозначенієм мисли, що она суть средства преобразованія первоначальных доявляющихся элементов мисли; поэтому въ этомъ смыслѣ они могутъ быти названы средствами созиданія мисли» («Языкъ и народность»). Натурально, що кожна мова відбивається на способі думанья, і коли ми не стріпаємо двох людей, що думали б цілком однаково, то тим пате не знайдемо двох мов, які йшли б, окажу так, одним шляхом од до-являющихся елементів думки до її конкретного відтлення в слові. Мови для Потебіи—«глубоко различная системъ мышленія» і ми зарав побачимо, які практичні висновки зробив наш учений і цієї своєї основної теорії, а поки-що знавця,маю, що з такого погляду знаведат те-

ршинов мов і заміну Іх одні яко яко треба загально-людською неодмінно треба розглядати, як знаведат самої думки, як заміну ІІ широти й рівносторонности—уважкою одноманітності й убожеством. З цього повстає питання знавця знавця великої ваги високоціо до так званої девіанціоналізації та асиміляції одного народа другим.

Ось картина з життя галицького села. В селянській корчмі зібралась сила народу, піють, гуляють, таяють. Озгорів стоїть і тільки байдувао поглядає австрійський «жовнір» у айської австрії. До його підходять мати і, подуючи чарку, приволяе: «на, напиво, синовчу, горючови та розвесели душ!» Ти, то, було, всім передведш.—«Никс бромлені» відповідає їа,—«Я тебер цтарюєж дитина, цум тебей!» Коїм мені зайдель сайн, то айб. Як то ми в Штатермарку або в Вемельскі краю а фрейкоу шдем шпайбера й полька, то, сакрамент шнай, аж айбис а-під шуйю відіагають; а тут що за фреді тащюва в кмані мені такої наур-там!» «Ох, побода мене ляхая доля, побидла!—голосить мати по такій мові!—Помічидка мені дитину, помічидка і язиак перекручидку, і в німецьку бару перебарай! Відна ж моя голововай! Пролая мій рідний сін, на віка вічній пропай!» І навівши в збірника Головацького оцю оцнку та чудервацьку ляментацію упорядкаю, Потебіа додає: «зотот жовнері типичень і нашъ знакомъ, несмотря на другую окраску», і потім розгортає одну а своїх філософсько-життєвих інтермедій, що на Іх такі басні наукові творы нашого вченого. Члчачі, я певня, не реметушадуть, коли я подам тут у перекладі по надвчачай, но як на наші обставини, повчачую інтермедію.

«На Україні,—нише Потебіа,—по-сталавий долею «я горох при дорожці» й привичней на безупинне топтанія й колотавці, а'являються й знавять противою ліків цілі юрби перенервнів по волі чи по неволі (в науковому розумінні, бо в широкую—ноі по неволі, тільки що не всі одають з цього самоволодені). Історія про це де-що знає, мислетьо—мало, бо, напр., до новісті

й романа, так само як і для малоросів, Україна на шкоду загальну так як і не йотає зовсім. Зрозуміти можна, то, що автор (мою про Головацького—С. р.) не спочував тому яду, що приволяють до таких а'явців, як австрійські жовнір; але являе, чому він спочував, почасті не зовсім виразно поставлеве, почасті ж, як оте ідентифікуванія народности з етноричною та думка про неавстрійськ західної цивілізації (загалі ж тієї тільки ІІ сторони, що виявляється впливом на чужоземців), може захитати вірт до націоналізму серед людей, для яких ця справа не стоїть твердо і не зв'язана непорушно з самою суттю Іх роботи. Хіба від обізнанія з ишою, не-західною, а напр. византійською цивілізацією, не буває таких самах покрутця і хіба Іх і справді такі не було? Як що хто й вивне тут, то не окуляри, а мазга, що Іх до хвоста цілає. Як би сторонні впливи на народність були згубними саме по собі, то нові народности не а'являлись б зовсім. Коли здатність народу «не піддаваться», се б зберігати окошу дальшого життя, виявляється самим додержуванням старовина, що вона й зовсім невозможна, так само як і те, щоб вода не мерзла на морозі, а крига не таяла в теці.

Помаліа тут лежать у тому, що народність уявляють самим змістом. Сарадні ж народність реальна до до свого минулого; але бувши залежною від його на вою суму способів реакування проти нових впливів, вона формальна до такої міри, що з задержуванням ІІ мара'яля знавть цілюват, аби тільки повільно нехтуванія старого впливу. Відповідаю до цього, мова—це не тільки одна з стійких народностей, але й найкраще її подоби. Як невозможно знайти позипію, щоб бачити в неї рідні уста спорочам, як у слові не може змістатись таке уявлення, щоб цілком витиснуто можливість нашого—так само не може бути універсальною, безтеречною найкращою народности. Коли б навіть і можна було об'єднати логічність мовою і взагалі з національного погляду, то це було б отрутою для загально-людської думки, як заміна багатьох почуваній одним, хоча б оте одне не доторком було, а поглядом. Щоб могла існувати людина, треба

иних людей; щоб могла іотувати народність—треба інших народностей. Поеднований націоналізм—це інтер-націоналізм. Як небагатома знаками шпилькою бачемени часів і як чема на своїй мові й нарідці, що не задати була б збориваць за зяряди самої рідномовної і глибокої думки—так само і кожна народність, хоч би й найкраща, а рідні адата до безмежного, одасоворобного розвитку.

Тут, певня річ не може бути помилки, що мова народотей повинна пройти закінчений круг свого розвитку; але ете ш-темо тоги для зиянтяжі і підборозування подоланн, аока же душа в тілі; раненъ—двоємозель, а убитъ уже єсть!»

Сюдь деі категорії націоналістів: одні стять на позиції так, що сами хотять поглянути яших (А), другі—на позиції так, що їх хотять поглянути (В). Мральноство, правда більш у останніх; про перших здебільшого можна сказати: «може ти, м.о.сало, й добрий чоловік, та шенеля (герр.георія) твою злодій!» Вони памішуться евідомією своєї вешности: Іхій шлях до ідеалу людської рованту—найкращий; хто опиняється й не коге їти туди, куди вони женуть, той проті Провидіння прогрісача та проти розуму їоті-ї. Іх примено аважати унік а мірало вартості. Але аа це з погляду В можна заважати, що бур'ян глушить траву і шпанаю і т. и.

Найвищою доречовію вершок уахав, Найкращою лугиовію Бог дол не дає.

—
Ой порі роман з тиню у рісаві,
А трава та по болоті;
Ой нева, іма прадні ні в кошу,
Тільки в синовчу Вай.

А. дорікають В там, що останні, коли дають перевагу «привісильному жаргонові» перед мовою освітлених, науковців іслів, то тим самим з власної волі роблять вузким обшр своєї думки, а своїм розумовим продуктам не дають ходу на вогонній торт (рзавок). Мораль обрнево тут переважно до тих, хто особливо ставиться їтимо до мови; за судю в цієї справі душі витюпає стороння людина, якії можна одкавати: «вотъ будитесъ,—кому сарадні треба щось сказати («wenn einem ernst ist was ich sagen») Gôtho), так само найкраща»

це й вибере найзручніше слово, або йому тільки не перебувало... Принаймні ваденне можна сказати, поспівавши на самих мислителях та художників, що між ними через те саме, що їм найбільш лежить на серці народження Іхньої думки, не буває охочих ні з цього, ні з того розмовляти «до херів» або офенською мовою, що багато думок і багато образів, не побавляючи загальної ваги, й вовсім би не побачило світу без «провінціальних жаргонів». А що до вивозу на венеційській торг, то ми знаємо, що й при йому свої можуть пухнути з голоду і, тільки зарвавшись тому голодом, знайдемо назриваючи опосіб і на нормальну торгівлю по-за межами свого краю.

А дорікають В, як керівникам (здебільшого in potentia) нижчих класів, тим, що ніби то В хотять довести до отупіння простий народ, одбравши від його мову науковців класів. Хотять, та не спроможуться те зробити, бо на перешкоді стоять заповідні заходи властей і добрий розум самого народа, якому «гидко користуватися з провінціального жаргону в школі й казівці». Це входить з неудою голови на яворову черекадити, бо послідний наповнялаєм не бажає властві, підпертою насильством, і через те не має інтересу, щоб піддержувати тепершн не унедоу й бідність, або не пускати людей до джерела науки. Він хоче тільки того, щоб додержано було основне педагогічне правило: не перебувати тими засобами, що мають учні, а використувати й розвивати Іх.

Взагалі кажучи, денационалізація зводиться на *але виховання*, на моральну слабкість: на вепове користування з тих, що має людина, засобів задоволення, на ослаблення енергій думки, на «мерзость залучення» ямисті втішенню і нічим не аступленних форм свідомості, на ослаблення звязку між молодими й дорослими поколіннями, бо звязок з чужими занадто кволий; на деворганізацію громади, на невормальність, спідлення. Навіть і тоді, коли глибоктей близько стоять до пригноблення, і не одбравть силоміць у них добра Іхнього, не повертають у рабство найгрубших форм—то й тоді денациона-

лізація провадить до економічної й розумової залежності й робиться джерелом страждання. Во чужа мовою школа—чи то буде справжня школа, чи тільки салдачина, зв зватаді школа життя—муєть тоді аробити з свідомості учнів щось ніби вальмістес, і учні в такій школі, хоча б інші умови були й однакові, будуть шкоти задні перед тими, котрим у шкоти треба було не забувати старе, а тільки-но вчитись, то-б то, прикладати шкільні округливи науки й вшого до по-зашкільного й допшкільного впаусу. Відомо, яким школьникам для дальшого поступу буває вневирій, що повстає од свідомості про, хоча б навіть вигадану, неможливість вибитися з останнього місця. Для денационалізаці вшого народа вже сама розумова й моральна залежність виторуює силу пририв умов для істнування. Згадавий австрійський жовнір, що зробив добрим вярядлям в руках власти, сам не матиме за це навіть капральства.

Між двоюмовами далеких один од одного народів, напр., міжцвіи слов'ян, відносинами самих слов'янських, самих руських племен—не принципальна, а ібоа тільки числова ріжниця. Там то до речі тут буде навести, що говорять один з теоретиків. А про російську мову: «говорів серед народу тисячі: всі не можуть бути літературними мовами. Один вибійшов переможцем з боротьби за істнування, інші його піддержують і збагачують, користуючися з його і для свого вироблювання. Так було скрізь; так і у нас поки що» (Вудилович). Мені здається це в цілому непевним. Коли «провінціальний жаргон», мовляв, цей ученій, пованіи, піддержувати і збагачувати», то вони й сами повинні жити й розвиватися, а за сучасних обставин це не може бути без школи й письменства.

А в такому разі нема чого й говорити про боротьбу за істнування, а треба обернутися до формул дано у нас відомої: «російська мова... силу свою й багатство... бере в зарічій народних... Велич цього залежить од додільного розвитку частин» (Медлінський). Коли-ж говорити про боротьбу за істнування і перемогу однієї сторони, то треба сказати й про пригнічення другої і про те, що пригні-

ченням—горе і що Іх трактують тільки як етнографічний матеріал.

Більш-менш рабське ставовище прагніченої народности муєть же коли-небудь та скінчатися. Подолати колись такі повнані навчатись мси переможців, але—мовляв В. Гумбольдт, досі, скільки знаю, не збитий з цієї позиції—«вілий народ не може оживити й запліднити чужої мови своєю думою без того, що не переізначити цієї мови, не переробити її в іншу». Народність, послынавши нашоу, після безмірної трати своїх сил кивен-к-н не доводить все-таки й до другою до роспаду. Тепершняя російська література мова може зберегати якє-такє єдність тільки до того часу, поки вона служить органом невольної меншости. Ставши-ж дієво вевропейською а тим паке вєселыноською, вона разом з там сама-б роспадає на вадичка. Таким чином, з цього погляду нема виходу а круга обопільних впливів і все питання тільки в тому, чи зберігатимуться при цьому народній спай, чи марао розтривкуватимуться за-для недовсягної мети».*

Ось вам покаятом вказання, але справді наукова постановка питання. Од лігвістичних тез,—до картякця в життя,—і звідси—широке трактуванн справи, яка воіх нас, і ученій профанів, однаково муєть займати і хвалюванн. Така наука, що припадає свої здобутки до живого життя, що сама кидается в шум життєвої боротьби, варта як найбільшій уваги кожної освіченої людини, а не самих жерців тієї чи іншої спеціальности. Там то сподіваючись це вернутися до практичного зазначанн теорії Потебні та подати до неї де-які нові ілюстрації а тепершнього нашого життя, зачинаю бажанням, щоб наші наукові робітники брали приклад а Потебні, а публіка не обминала наукових праць, мон «хлоп порожняо ворчму», а шукала в них видповіди на певні питання життя. Те, що тут знайде вана, напевне переважить і визнагородить за деяку затрату розумової енергій, може трохи більшу, ніж сама звичайний читач затратувати.

Сергій Єфремов.

*) Редення на збірник Головатського «Народний вісник Галицької і Угорської Русії», «Одче» о 22 присуственія наград тр. Узарова». СПб. 1880, стор. 92—97.